

УДК 343.241
Філей Ю.В.
доц. НУ «Запорізька політехніка»

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ЗАСТОСОВУВАННЯ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ

Загальновідомо, що основні проблеми кримінального права концентруються навколо злочину і покарання. Проте, для того щоб з'ясувати як карати, необхідно з'ясувати навіщо (з якою метою) карати (застосовувати заходи кримінально-правового реагування). Зрозуміло, що без філософсько-правового аспекту дослідження цього явища буде не просто неповним, а взагалі неможливим. Філософія, безумовно, допоможе виробити сучасну систему заходів кримінально-правового реагування.

Злочин це зло для суспільства, покарання це зло для злочинця. Постає питання чи завжди необхідно застосовувати зло до злочинця і якщо необхідно, то в якій мірі. Що взагалі таке міра заходів кримінально-правового реагування, як її зважити. І «міра» це не стільки математична, скільки філософська категорія.

Важливо визначити генетичну природу самої ідеї покарання, реконструювати сутність правових звичаїв у суспільстві, які, безперечно, старші правових текстів. Вивчення минулого може і повинне служити засобом для того, щоб зрозуміти сьогодення і передбачати майбутнє, і на основі цього осмислити розвиток науки як цілеспрямований історичний процес.

Ще в первісну епоху люди вчиняли дії, які у наш час асоціюються зі злочинами. Звичайно, права у той час не було, отже, не було і кримінального покарання, але це не означає, що за ці девіантні дії не наставала ніяка каральна реакція. Так, будь-які провини в первісному суспільстві являли собою «образу» незалежно від їх форми, змісту і матеріального характеру, а захисною реакцією на образу була помста, що виявлялась у всіх випадках порушення недоторканності людини.

У первісну епоху люди, які не належали до замкнутого кровноспорідненого кола, не індивідуалізувалися й асоціювалися з усією групою. З іншого боку, скривджена група просто не могла персонально знати тих людей, котрі скоїли це посягання і, керуючись зовнішніми ознаками, визначала якою групою сусідів вчинений напад. Отже, конфлікти відбувалися між групами, а не між окремими індивідами.

Під впливом розвитку господарської діяльності, поруч з образою, яка ніколи не залишить людської психіки, виникає і поступово починає брати гору об'єктивна уява втрати певного блага, усвідомлення господарського збитку. Помста вже суперечить прагненню до господарського миру. Стан помсти паралізує господарське життя ворогуючих сторін. Психологічне підґрунтя помсти трансформується в помсту економічну. Мірою відплати є лише міра збитків, котрі були заподіяні деліктом. Тобто потерпіла сторона домагається позбавлення супротивника такого ж блага, яке було втрачене.

Винна сторона найчастіше визнавала неминучість збитку і приймала помсту як належне. Після здійснення такої «дозованої» відплати між сторонами зазвичай налагоджувалися мирні і навіть дружні відносини.

З розпадом групової солідарності змінюється ставлення до відповідальності всієї групи за дії її окремих членів. Відбувається персоніфікація винного. Поступово в суспільстві виробляються правила, за порушення яких людина піддавалася з боку суспільства певному насильству. Покарання того, хто переступав ці правила, здійснювалося безпосередньо потерпілим і його родом. З'явився порядок видачі винного скривдженій стороні з метою попередження несприятливих наслідків для всієї групи. З подальшим ущільненням розселення людства уява про чужу групу як про єдине ціле руйнується, відбувається остаточна персоніфікація винного і відмова від репресії чужій групі в цілому.

З розвитком господарських відносин примітивний принцип відновлення рівноваги, яку було порушено деліктом, переходить до ідеї безпосереднього і реального відшкодування збитку за рахунок винної сторони у формі придбання еквівалентного блага замість втраченого. Це здійснювалося або насильницьким шляхом, або в результаті добровільної угоди.

Ще однією умовою відміни кровної помсти є розвиток економічного ладу, який сприяв утворенню держав. З розвитком обміну поступово впроваджується платіж як спеціальна економічна операція. Поява мінових одиниць давала можливість вираження цінності втраченого блага, оцінки шкоди. Спеціальні платіжні засоби дозволяли замість натурального способу покривати збитки іншими благами, котрі були еквівалентні цінності шкоди. Одні речі стають еквівалентом щодо інших речей. У подальшому задоволення потерпілого відбувалось за допомогою платіжних засобів. Поступово, у зв'язку з еволюцією платіжної одиниці, вироблялися певні тарифи різних компенсаційних платежів. Тобто сторона, яка заподіяла збитки, виплачує потерпілій стороні сталу загальноприйнятну ціну знищеного матеріального блага або ту частину вартості, на яку це благо внаслідок делікту зменшилося. Такі тарифи застосовувалися більшістю історичних народів.

При застосуванні принципу таліону виходили з об'єктивного зв'язку злочину і покарання: око за око, зуб за зуб. Відмова надалі від цього принципу в його чистому вигляді призвела до розриву цього об'єктивного зв'язку і до пошуків умовних еквівалентів протиправної поведінки. Отже, період приватної помсти трансформується у період композицій.

Метою таких видів примусу, як таліон і композиції, було задоволення потерпілого. З появою державних утворень ця мета досягалася через органи державної влади.